

Fábián Györgyné dr. Szenczi Ibolya
PETŐFI HUMORA

2013-ban Szabadszálláson az Országos Petőfi-konferencián előadást tartottam **Petőfi Sándor ismertségéről, népszerűségéről**. Mérésekre alapozva megállapítottam, hogy Magyarországon a legismertebb költő Petőfi Sándor, különösen az érettségivel nem rendelkező emberek körében.

A felmérés kiterjedt a szomszédos országok idegen ajkú embereire is: a szlovákok, ukránok, románok, szerbek, horvátok, szlovénok körében is Petőfi a legismertebb magyar költő. Petőfi nevét kivétel nélkül minden interjúalany ismerte, viszont az *írjon 5 magyar költőt* kérdésre, nagyon kevesen tudtak 5 nevet felsorolni. De ne csodálkozunk! Ha most azt a feladatot kapnánk, hogy mondjunk 5-5 szlovák, ukrán, román, szerb, horvát, szlovén költőt, nem biztos, hogy hibátlanul megoldanánk a feladatot.

Petőfi legismertebb versei a forradalmi, hazafias, szerelmi és tájversek témakörökből kerültek ki, **Petőfi humoros írásaival** általában kevesebbet foglalkozunk, pedig a humor, mint esztétikai kategória Petőfi sok versében megjelenik.

I. Legismertebb költőnk **humoros műveit** a

a, j e l l e m k é p e k

b, h e l y z e t d a l o k

c, é l e t k é p e k

d, a l k a l m i v e r s e k m ű f a j o k b ű l m e r í t e m.

A négy műfajból vett műveken bemutatom a humor eszközeit, melyeket az adott írásokban Petőfi alkalmazott.

Ezek: 1. i s m é t l é s

2. k é s l e l t e t é s

3 n y e l v i , s t i l i s z t i k a i e s z k ö z ö k

4. k é p i h u m o r

5. t ű l z á s

6. á b r á z o l á s b a n r e j l ő h u m o r

Az egyes műfajokból ismert verseket választottam, hogy együtt gondolkodjunk a kedves közönséggel, ráismerésszerűen kapcsolhassuk meglévő ismereteinket az előadás címéhez:

Petőfi humora

a, **A h u m o r o s j e l l e m k é p e k m ű f a j á b ó l** jól ismerjük *A jó tanító* című költeményt.

A JÓ TANÍTÓ

*Van biz ott a sok rossz között,
Van jó tanító is;
Volt nekem sok rossz tanítóm,
Volt nekem egy jó is.*

*Meg is maradt a fejemben,
Úgy emlékszem rája,
Mintha vén kopasz fejével
Most is itten járna.*

*Kopasz volt az istenadta,
Nem tehetek róla;
Vén legény volt, ifjusága
Régen elvirúla.*

*Elhervadtak virágai,
Egy maradt meg épen,
Egy nagy bazsarózsa nyílt
Az orra hegyében.*

*Talán minden reggel újra
Kivirult az orra,
De nem csoda, mert gondosan
Táplálgatta, borral.*

*Már hiába, ha ez olyan
Különös plánta volt,
Hogy nem szívelt egyebet, mint
Pincei harmatot.*

*Ez alatt az orr alatt egy
Nagy bajúsz ácsorga,
Egyik rúdja égbe készült,
Másik le a porba.*

*A bajúsz alatt szája volt,
Szájában pipája,
Lapátnak is beillett vón*

Köpcös szopókája.

A tanító külső alakjának bemutatása után a ruházatát írja le Petőfi, képi humorral, nyelvi, stilisztikai eszközökkel téve nevetségessé elavult öltözetét. Ezután szereplőnk belső tulajdonságait ismerteti, és rajzolja meg teljes alakját.

*Olyan jó tanító volt ő,
Amilyen csak kellett,
Eszteendőn át asztal alatt
Heverték a könyvek.*

*Ha leckémből fél betűt sem
Tudtam felmondáskor,
Azzal vigasztalt, hogy sebjaj,
Megtanulom máskor.*

*Ki is mutattam iránta
Jószívűségemet,
Vittem neki ajándékot,
Mikor csak lehetett.*

*Lelopkodtam sonkát, kolbászt
Saját kéményébül,
Ez volt ajándékom, s ő még
Meg is hitt vendégül.
Pest, 1848. január*

Humoros jellemkép rajzolódik ki a **Tintásüveg** című versből is.

A TINTÁSÜVEG

Vándorszínész korában Megyeri
(Van-e, ki e nevet nem ismeri?)
Körmölgeté, mint más, a színlapot.
Kapott
Ezért
Egyszer vagy öt forintnyi bért,
Amint mondom, vagy öt forintnyi bért.

Először is hát tintaért megyen,
Ha ismét írni kell, hogy majd legyen.
A tintás üveget pedig hová
Dugá?
Bele
Kabátja hátsó zsebibe,
Amint mondom, kabátja zsebibe.

S hogy pénzre tett szert, lett Megyeri vig,
S hazafelé menvén, ugrándozik.
Hiába inti őt Szentpéteri:
"Kari,
Vigyázz!
Kedved majd követendi gyász,
Amint mondom, majd követendi gyász."

Úgy lett. A sok ugrándozás alatt
Kifolyt a tinta; foltja megmaradt.
Megyeri elbusúl - kedvét szegi
Neki
A folt,
Mivel csak egy kabátja volt,
Amint mondom, csak egy kabátja volt.

Mi több: kabátja éppen sárga volt,
És így annál jobban látszott a folt.
"Eldobnám - szólt - de mással nem bírok;"
Ez ok
Miatt
Hordá, míg széjjel nem szakadt,
Amint mondom, míg széjjel nem szakadt.
Pest, 1844. szeptember

A humor fő forrása a vándorszínész, Megyeri jellemképéből fakad, az esetlen, csetlő-botló figura nagy örömeiben, hogy pénzhez jutott, szokatlan módon viselkedik, és ez okozza, hogy nevetség tárgyává válik. Könnyen felismerjük mindnyájan, hogy a humor eszközei közül az ismétlést használja a költő.

*Egyszer vagy öt forintnyi bért,
Amint mondom, vagy öt forintnyi bért.*

.....

*Kabátja hátsó zsebibe,
Amint mondom, kabátja zsebibe.*

Minden versszak végén megtaláljuk a kétsoros ismétlést.

Iskolai szavalóversenyek kedvelt költeménye a *Szeget szeggel* című vers. Emlékeztetőül az első versszak így hangzik.

*Jaj, a hátam, jaj a hátam
Odavan!
Szomszéd bácsi kiporozta
Csúfosan.
Átkozott a görcsös fütykös
Somnye!e!
Mellyel engem oly pogányúl
Csépele.*

A szomszéd bácsi jellemképét Petőfi alaposan eltúlozza, ezzel teszi nevetségessé, és a késleltetés eszközével él a humoros jellemkép műfajú versben.

A deákné vászonánál

Ő se' jobb:

Engem dönget a lopásért

S szinte lop; - összegzi a költő a megbélyegzést.

b, **A helyzetdalok műfajában** is megfigyelhetjük Petőfi humorát.

A metaforát használó *Az én torkom álló malom* című vers szerkezete mesteri, ellentétes képekre épül.

AZ ÉN TORKOM ÁLLÓ MALOM...

Az én torkom álló malom;

Úgy öröl, ha meglocsolom.

Árva szívem a molnárja,

Bánatot hord garatjára.

Az én feleségem toroka

Valóságos pergő rokka;

Hej az én jó feleségem

Pörpatvart fon azon nékem.

Zúg, ha öröl, zúg a malom...

Csak hadd zúgjon, locsolgatom;

Zúgjon, zúgjon - ne halljam meg,

Hogy kincsem rokkája pereg.

Dunavecse, 1844. április - május

A torok = álló malom és a torok = pergő rokka metaforák szembeállítására adja a vers humorának alapját, és a hangutánzó szavak halmozásával teszi Petőfi mozgalmassá a költeményt.

A helyzetdalokban előszeretettel használja a humort, például a *Befordúltam a konyhára* című népies helyzetdalban, melyben a költő beleéli magát a szerelembe eső fiatalember helyébe. A vers kétsoronként alkot egy egységet, előrehaladása araszoló, ami azt jelenti, hogy az alkotó állít valamit, azután kijavítja magát. Arra a nyelvi játékokra épül a vers, hogy a beszélő folyamatosan módosítja, visszavonja, helyesbíti állításait, ezért a vers kulcsszavai utalószók, kötőszók, például: *azaz, hogyha már, azért, aligha.*

A *Megy a juhász a számaron* című helyzetdal nem vidám történetet jelenít meg, mégis helyet kap benne a humor.

c, **A z é l e t k é p e k m ű f a j á b ó l** jól ismert verseket emelik ki, melyekben megtalálhatók a humor jegyei.

Az *Egy estém otthon, István öcsémhez, Négyökrös szekér* című költemények Illyés Gyula szerint megújították a magyar irodalmat. A hétköznapi beszédmódban íródott versek szokatlanok voltak az addigi fennköltebb stílusú irodalomhoz képest, s az újítást az is jelentette, hogy humoros hangvételre épültek. Például:

*Csak húsvágáshoz ért:
Nem sok hajszála hullt ki
A tudományokért.*

*Hát hogymint vagytok otthon, Pistikám?
Gondoltok-e ugy néha-néha rám?
Mondjátok-e, ha estebéd után
Beszélgetéstek meghitt és vidám,
Mondjátok-e az est óráinál:
Hát a mi Sándorunk most mit csinál?*

*Az országúton végig a szekérrel
A négy ökör lassacskán ballagott.*

d, **A h u m o r o s a l k a l m i** versek közül a *Disznótorban* címűt ajánlom az érdeklődők figyelmébe. Így kezdi Petőfi a verset.

DISZNÓTORBAN

*Nyelvek és fülek... csend,
Figyelem!
Szóm fontos beszédre
Emelem.*

*Halljátok, mit ajkim
Zengenek;
Egyszersmind az ég is
Hallja meg.*

*Hosszan nyúljon, mint e
Hurkaszál,
Életünk rokkáján
A fonál.*

A költemény a továbbiakban is humoros metaforákra épül, jó hangulatot teremtve a disznótor alkalmára.

II. A humorhoz mint esztétikai kategóriához közelálló esztétikai minőségeket, **a komikumot, a paródiát, a gúnyt, az iróniát és a szatírárt** is felleljük Petőfi Sándor munkásságában.

1. A komikum abban különbözik a humortól, hogy az ábrázolt dolog önmagában is humoros. Az olvasó kívülálló, szájalom nélküli, derűs fölényel szemléli az olvasottakat. Petőfi *Kutyakaparó* című versét így indítja.

KUTYAKAPARÓ

*Kivül-belül szomorú csárda ez
A Kutyakaparó,
Éhen-szomjan szokott itt maradni
A jámbor utazó,
Mert eledelt nem kap, és hogyha csak
Rápillant borára,
Megátkozza Noét, hogy szőlőt is
Vett be a bárkába.*

A csárda belső leírása után személyleírások, a csaplár és csaplárné bemutatása következik, majd távolodunk a csárdától, a távoli harangszó, eltévedt madár, bágyadt napsugár kísért bennünket a tetétleni úton, öreg akácok mellett.

Petőfi legnagyobb komikus műve *A helység kalapácsa* című komikus eposza.

Előadási időm nem lenne elegendő az alkotás részletes elemzésére, inkább csak azokat a komikus vonásokat idézem fel, melyek diákkorunk óta kísérik bennünket felnőtt utunkon, és szállóigeként emlegetjük bizonyos szituációkban Petőfi szavait.

Az eposzi jellemzők közül megmaradtak bennünk az állandó jelzőkkel ellátott szereplők:

- *Fejenagy*, a helyi kovács, azaz „a helység kalapácsa”
- *Erzsók asszony*, a „szemérmes” kocsmatulajdonos
- a helybeli „lágyszivü” *kántor* (neve ismeretlen)
- *Bagarja úr*, a csizmakészítő, a „béke barátja”
- *Harangláb*, a „fondor lelkületű egyházfi”
- *vitész Csepü Palkó*, az istállósfíú, azaz „a tiszteletes két pej csikájának jókedvű abrakolója”
- *Márta*, a kántor „amazontermészetű” felesége

Megmaradt bennünk az eufemizmus, enyhítés, szépítés egyik legkedvesebb irodalmi példája:

*Vannak ugyan, kik
Állítani merészek,
Hogy Erzsók asszonyom arcát
Nem a szende szemérem,
Hanem a borital festette hasonlónak
A hajnali pirhoz.*

*De ezek csak pletyka beszédek;
Mert Erzsók asszony nem is issza a bort...
Csak úgy önti magába.*

Az utóbbi két sor szállóigévé vált, gyakran mondjuk iszákos emberre.
Az ivás kétféle bemutatása így hangzik A helység kalapácsában.

*„Miután a vitéz Csepü Palkó
Az orra alatti nyíláshoz
Emelte a kancsót,”*

*„S ezzel a helybeli lágyszivü kántor
Fölemelte s letette a kancsót;
Csak hogy mikoron fölemelte,
Csordultig vala az, -
És a midőn letevé,
Üres vala az,”*

2. **A p a r ó d i a** egy többnyire közismert mű, műfaj, zenemű, előadó komikus hatású utánzása, nyílt gúnyolása vagy ironizálása szórakoztató céllal.

A helység kalapácsa egyrészt **stílusparódia**, a romantikus stílusirányzat paródiája, másrészt **műfajparódia**, az eposz, hősköltemény paródiája.

A stílusparódiára példa a Petőfi által teremtett elbeszélő a műben, ki nem azonos a költővel, aki mindentudónak vallja magát, és így beszél:

*„én, kit földöntúli ízék,
Földöntúli ízékbe avattak.”* Az ízé szó nem illik a szövegbe, a paródia célját szolgálja.

A stílusparódia eszköze a stílustörés is, például:

*„Hát elmegy a nap,
Megjön az alkony,
Utána az éj,
Elülnek a csirkék,
És ludak és verebek.”*

A mondat első fele patetikus, ehhez a hangulathoz nem illenek a csirkék, ludak, verebek.

Egy másik példa a stílustörés képi széttartására:

*„A szerelem lesz a sarkantyúm,
Hozzád rohanok, mint malacok a gazdasszonyaikhoz,
Ha kukoricát csörgetnek.”*

A szerelem magasztos érzését éhes, csörtető malacokhoz hasonlítani is stílusparódiát eredményez.

A műfajparódia komikus hatású prózapoétikai eszközökkel és költői képekkel valósul meg a műben. Mulatságos hasonlat az „*ártatlan vagyok én, mint az ízé.*”” *Mennydörgés / vagy kásának forrása fazékban / Nem./ Ott ember hortyog.*”

A romantikus stíluseszmény kigúnyolására metonimikus képeket is használ Petőfi.

Például: „*keblem kápolnájában*”,

„*mert én kendet utálok,
mint a kukorica-gölgőt*”

Petőfi világában a metaforák, metonímiák, hasonlatok összekapcsolódnak a szereplők világával, foglalkozásával.

„*csapra ütője szívem hordójának*”
„*a viszontszerelem koppantójával*”
„*szentegyházi fogoly*”
„*S íme rohant szemérmes Erzsókhöz,
Mint a malacok gazdasszonyaikhoz.*”

3. A g ú n y egyik legismertebb példáját Petőfi Sándor *A nép nevében* című versében találjuk.

„*De ezt kérdezni! engedelmet kérek,
Majd elfeledtem győri vitézségtek
Mikor emeltek már emlékszobort
A sok hős lábnak, mely ott úgy futott?*”

A győri vitézségtek kifejezés arra utal, hogy a nádor felhívására megalakult magyar nemesi főlkelő sereg 1809. június 14-én a győri csatában megsemmisítő vereséget szenvedett a Napóleon egyik alvezére alatt álló francia hadaktól.

4. Az i r ó n i a a humort és gúnyosságot ötvöző csipkelődés, kesernyés, maró gúny. Görög-latin eredetű szó.

Petőfi egyik ismert ironikus verse a *Deákpályám* című vers, mely a **makaróni-versek** közé tartozik. A makaróni költemény azt jelenti, kevert nyelven írt vers. Ugyan mi köze van ennek a mulatságos versszerkezetnek a csőtésztához? Ez a tréfás, játékos, költői műfaj

Olaszországban született, s az olaszok nemzeti eledelükről nevezték el a műfajt. Petőfi *Deákpályám* című alkotása latin-magyar kevert nyelvű írás. A latin szavak értése nélkül az egész költemény értelmetlen számunkra. A kétnyelvű szöveg ismeretéből kiderül, hogy Petőfi mesterien bánt a latin nyelvvel is, erős iróniával ír tanáraitól.

A nézek, nézek kifelé az ablakon című vers iróniája a katonai élet bemutatását szolgálja.

5. A s z a t í r a az egyén vagy a társadalom ferdeségeit gúnyoló, kinevettető (írás)mű. Petőfi egyik legismertebb satirikus verse a *Pató Pál úr című* költemény.

A versben megjelenik a társadalmi célzatosság, Petőfi az „urak” ellen megnyilvánuló ellenszenvre már társadalmi satírává erősödik. A vers műfaja zsánerkép, a hangsúly nem az ábrázolt személyen, hanem egy róla megjelenő tulajdonságon van, melynek a kifigurázása a költő célja. Pató Pál úr jellegzetes tulajdonsága a lustaság és a halogatás.

A halogatás tulajdonságát fejezi ki a minden versszak végén visszatérő, és azóta szállóigévé vált refrén: *„Ej, ráérünk arra még!”*

Okatootáia – Petőfi Sándor 1847 decemberében írott versének címe: képzelt, elmaradott ország, amely – sajnos – nagyon hasonlít hazánkra.

Már a politikai költészet szolgálatába állította Petőfi a satirikus ábrázolást, a képzelt országban lévő negatív jelenségeket maró gúnyval és iróniával mutatja be.

*„Boldog ország! mert bár érzi
A szükség sok nemeit:
Legalább egy, és a fő, a
Lelki-szükség nincsen itt.*

*Szerény állat itt a lélek,
Nem kér szénát, abrakot;
Mint számár a gázt: zabálja
A kalendáriomot.”*

A vers fő gondolatait így összegzi Petőfi:

*„Virágozzál, dicső ország,
Nagyra termett náció,
S még soká ne háborgasson
A civilizáció!”*

Legismertebb, legnépszerűbb magyar költőnk humorát érdemes volt konferenciátémaként elővenni, mert Petőfi Sándor a humornak, a komikumnak, a paródiának, a gúnynak, az iróniának és a satirikus ábrázolásnak is nagy mestere.

A humor megjelenési formái gazdagítják az életművet, érdeklődést váltanak ki a költészet iránt. Olyan költői képek kerülnek előtérbe a humor és fajtáinak elemzésekor, melyek szállóigévé váltak - öregbítve Petőfi Sándor hírnevét.

Jó lenne, ha Petőfi humora az iskolai oktatásban is nagyobb szerepet kapna.